

Paola Korošec

TEHNIKA »DAMASCIRANJA« NA SLOVANSKEM NOŽU IZ GROBA NEKROPOLE NA PTUJSKEM GRADU

Razni moderni tehnični prijemi za odstranjevanje rje na železnih predmetih iz starejših zgodovinskih epoh so večkrat dali, ko so bili napravljeni v okviru vseh določenih pravil, zelo dobre rezultate. Ti niso bili samo konservatorskega značaja, temveč so v nekaterih primerih nudili tudi posamezne druge momente in detajle, ki jih brez takšnih posegov ne bi mogli ugotoviti.

Tako je bila tudi ena od konservatorskih tehnik uporabljena pri določenem številu nožev, odkritih v grobovih na nekropoli na Ptujskem gradu.¹ Medtem ko so nekateri od teh nožev zaradi močne korozije, ki je zajela tudi jedro predmeta, po posegu dobili popolnoma drugo obliko,² se na drugih bolj ohranjenih more slediti tudi tehnika njihove izdelave. Tako se je pokazalo, da je bil nož izdelan vedno iz enega osnovnega kosa sploščenega železa, kateremu so pri nadaljnji obdelavi za oblikovanje predmeta dodali še tanjšo plast iste kovine. Samo rezilo noža pa so naredili s kovanjem. O takem načinu izdelovanja so do danes menili, da je vedno bil v splošni navadi pri izgotavljanju navadnih ter bojnih nožev v vseh periodah, v katerih se javljajo.

Odstranjevanje rje na ptujskih primerih je pa medtem odkrilo, da to v resnici ni bil tudi edini način, v katerem so jih izdelovali, temveč da so jih izgotavljali tudi v tehniki, ki je v znanstveni literaturi znana pod imenom »damasciranje«. ³ Res je, da so jo na naši nekropoli odkrili za sedaj samo na enem primeru, toda še bolj je zanimivo, da imamo opraviti z nožem iz groba 155 (inv. št. 329), ki ni pritegoval nobene

¹ Berce R., Poročilo laboratorija Zavoda za dobo od jeseni 1950 do pomladi 1953. Varstvo spomenikov IV, 1951-52, Ljubljana 1953, str. 114 sl. Avtor na str. 115 omenja da »... v Ptujju sicer neprepariranih predmetov praktično sploh ni...« toda omeniti moramo, da slovanski material ni bil konserviran, niti bronasti niti drugi predmeti, med katerimi so mišljeni tudi železni. Zadržanih pa je precejšnje število. Da so vsi predmeti (ki jih je nekaj stotin) nujno potrebovali konservacijo, za to govori najboljše njihovo sedanje stanje, ki je v posameznih primerih zelo žalostno.

² Kot npr. nož iz groba 249 (inv. št. 484).

³ To tehniko ne omenjajo niti za nože niti za sakse Eisner, Devinska Nová ves, Bratislava 1952, str. 297 sl., dalje Hrubý V. Staré Město, Velikomoravské pohřebiště »Na valách«, Praha 1953, str. 108 sl., Poulik J. Staroslovanská Morava, Praha 1948, str. 41 itd. Končno to tehniko ne omenja niti Korošec J. v svojem Uvodu v materialno kulturo Slovanov, Ljubljana 1952.

pozornosti, ko je bil najden. Pri odkritju je predstavljal neznatno fragmentiran, nekoliko daljši nož z ostro oddeljenim ročajem od rezila, ki je imelo ravno ostrino. Hrbet je bil proti vrhu nekoliko upognjen. Paralelno s hrbtom je na obeh straneh lista bila širša vzdolžna kanelura.⁴ Glede na vse to se ta nož po obliki in ostalih detajlih ni ločil od serije navadnih nožev, kakor tudi ne od bojnih nožev, odkritih na tej nekropoli. Po odstranjevanju rje se je pa ta nož delno spremenil. Postal je nekoliko manjši.⁵ Ker je rja zajela njegove zgornje plasti, je odpadla tudi zunanja dodana plast, zaradi česar sta izginili tudi omenjeni vzdolžni kaneluri. Ohranjeno jedro je pa pokazalo zanimivo sliko. Jasno se je videlo, da je bilo izdelano iz dveh delov. Spodnji, iz katerega je izgotovljena ostrica in kateri prehaja samo delno tudi v ročaj, je na zgornji strani proti sredini lista izdelan v obliki žage. Drugi del, ki ga predstavlja zgornja polovica lista, je bil zgotovljen iz ploščatega paličastega železa. Oba ta dela sta bila sestavljena z železno prevleko, ki je bila naknadno vkovana v zobce. Tudi pri tem primeru je bila ostrina kovana kakor pri nožih navadne izdelave. Glede na samo konstrukcijo noža je bilo moč ugotoviti, da sta vzdolžni kaneluri bili točno na mestu, katerega je obsegal nazobčan del spodnje polovice lista.

Ker je za sedaj ta primer tehnike izgotavljanja nožev edinstven, se v splošnem postavlja vprašanje, od kod je ta nož prišel na nekropolo na Ptujskem gradu. Ravno tako se postavlja vprašanje, zakaj so na njem uporabili to tehniko. Poleg tega pa odpira to odkritje vrsto problemov, ki nikoli do sedaj niso bili dotaknjeni pri obdelavi kovanih predmetov te zgodnje periode slovanske materialne kulture.

Če se ozremo na dosedaj znane pojave damasciranja v splošnem v zgodnjem srednjem veku, vidimo da so bili v glavnem ugotovljeni na orožju iz krogov germanskih narodov in sicer na zahodu med alamanškimi najdbami,⁶ v naši bližini — na vzhodu pa med germanskimi najdbami srednjega Podonavja⁷ ter vzhodnih Alp.^{7a} Kakor v enem, tako je tudi v drugem območju damasciranje bilo uporabljeno pri mečih. Pri čiščenju teh predmetov iz damaščanskega jekla⁸ je bilo moči ugotoviti, da je prav na mestu, kjer je bilo izvršeno damasciranje, potekala vzdolžna kanelura, podobno kakor tudi pri našem nožu. Glede na pogosto uporabo tehnike damasciranja na mečih pa ta za sedaj ni ugotovljena na skramasakih bodisi v slovenskih, bodisi v germanskih skupinah, ki zelo pogosto

⁴ Korošec J., Staroslovanska nekropola na Ptujskem gradu, Ljubljana 1951, str. 159, sl. 32 (predmet obrniti za 180° — dalje Korošec J. 1951).

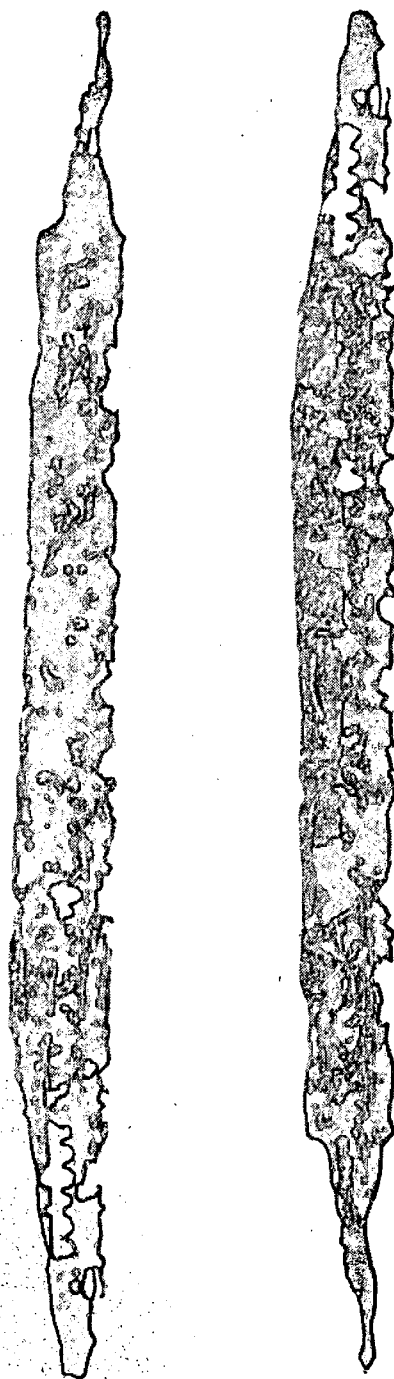
⁵ Ohranjena dolžina 17,3 in širina 0,45 cm.

⁶ Werner J., Das alamanische Gräberfeld von Bülach, Basel 1953, 51 (dalje Werner 1953). — Werner J., Das alamanische Gräberfeld von Mündelheim, Kallmünz/Opf 1953, 8 (dalje Werner 1953).

⁷ Ladenbauer-Orel H., Länzl-Zizlau, Das baiuerische Gräberfeld an der Traummündung, Wien-München 1962, T. 40 spodaj in T. 1, grob 7, sl. 1, T. 4, grob 62, sl. 2, T. 9, grob 96, sl. 1 (dalje Ladenbauer-Orel).

^{7a} Tudi na nekropoli Kranj-Lajh odkriti meč je damasciran.

⁸ Verjetno je mečev, izdelanih v tej tehniki, veliko večje število, ker se postopek čiščenja ni v popolnosti izvedel, da se ne bi uničila nožnica, ki je pri takšnih mečih bogato ornamentirana (Werner 1953, str. 51).

spremljajo omenjene meče v grobovih. To pa še bolj poudarja posebnost tega pojava pri našem nožu.

Mnogi znanstveniki, dotikajoč se pojava tehnike damasciranja na germanskih mečih, pripisujejo tej zahoden izvor.⁹ Upoštevajoč pri tem tako obliko ročaja, kakor branika na meču.^{9a} Poleg tega jih pri njihovih sklepih ravno tako vodijo ostali elementi, ki v grobnih celotah spremljajo te meče.¹⁰ Medtem pa na našem nožu nimamo podobnih elementov, kot so ročaji na germanskih mečih. Glede na ostanke lesa na kovinskem jezičku za ročaj in glede na druge momente¹¹ je naš nož moral imeti ročaj, kot so bili v navadi na ostalih predmetih te vrste.

Med slovanskim grobnim materialom večkrat naletimo na marsikake predmete, ki so bili v sekundarni uporabi pri Slovanih¹² in ki so bili v posameznih primerih celo predelani.¹³ Tako bi mogli domnevati, da je mogoče bil tudi nož iz groba 155 izdelan iz kakšnega kosa germanskega meča. Tej hipotezi pa nasprotujejo na prvem mestu vzdolžne kanelure, ki so bile na našem nožu mnogo ožje od onih na germanskih mečih.¹⁴ Poleg tega, ako primerjamo očiščene meče z našim nožem glede na način damasciranja, opazamo, da sta v ta namen na mečih bili nazobčani obe polovici lista,¹⁵ medtem ko je na našem nožu nazobčana samo spodnja polovica, zaradi česar je damascirano polje ožje, a s tem v zvezi sta ožji tudi nekdanji vzdolžni kaneluri.

Poleg tega vidimo, da so to tehniko uporabljali v glavnem na predmetih večje vrednosti. Kljub temu že sam nož, posebno pa še naš iz groba 155, ni predstavljal nikakršne dragocenosti, temveč je spadal v vrsto navadnih predmetov kot potreščina za vsakdanje življenje. Iz teh vzrokov lahko sodimo, da takšne tehnike ni bilo vredno uporabljati, ker je zahtevala precej kompliciran postopek. Samo damasciranje je imelo to lastnost, da naredi predmet prožen ter istočasno tudi odporen, kar je za meče glede na njihovo dolžino nujno potrebno. Vsi ti pogoji pa

⁹ Tudi Orelova, ko omenja to tehniko, sodi da je njeno izpopolnjevanje treba iskati na zahodu, kjer je že bila znana v rimskem času (Ladenbauer-Orel, str. 62).

^{9a} Petersen J. *Da merske Vikingsesverd*, Kristiania 1919.

¹⁰ Kot npr. tehnika odtiskovanja na garnituri predmetov iz groba 7 v Linz-Zizlau, za katero Orelova meni, da so to izdelki bajuvarskih delavnic (ibid., str. 86).

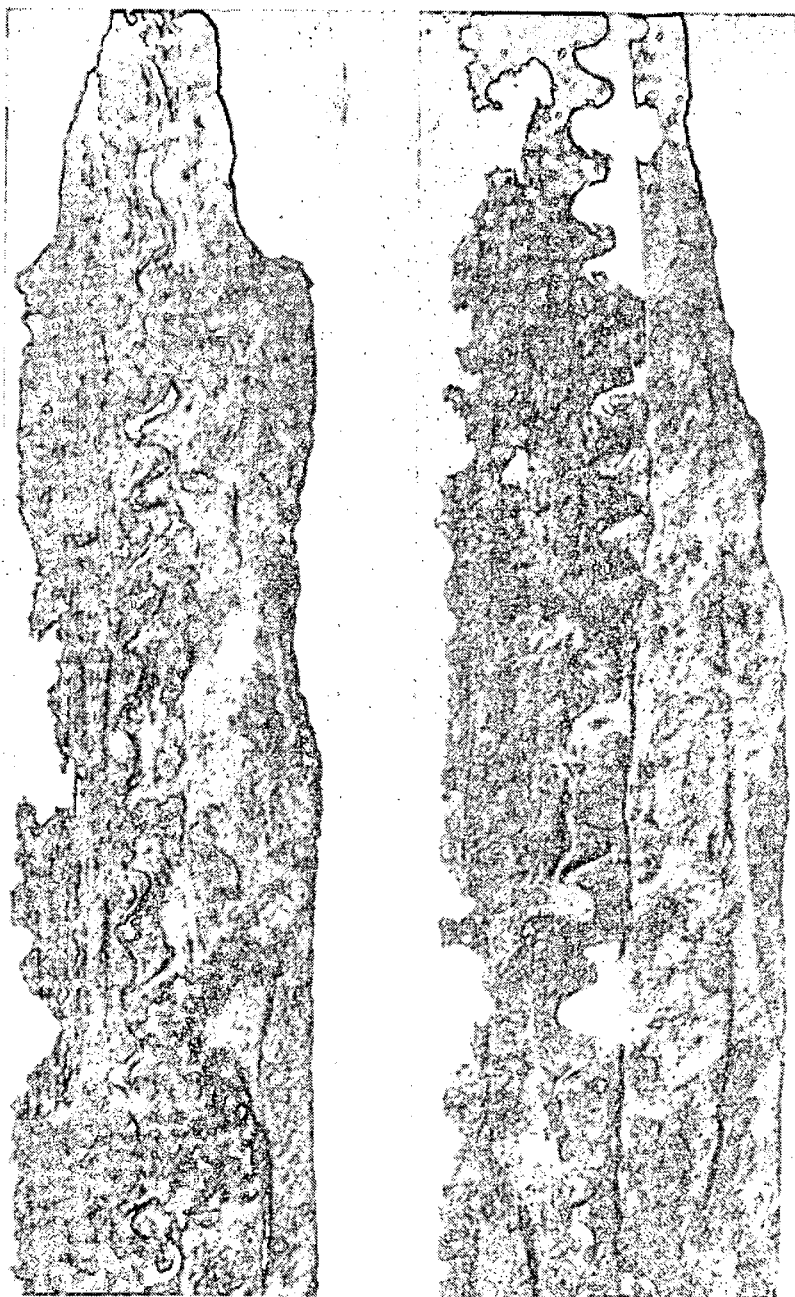
¹¹ Ravno tako kot branik, ki ga gotovo ni imel, in tudi ni imel drugih pridatkov, kot jih imamo v primeru germanskih grobov.

¹² V tem primeru je interesanten grob št. 5 iste nekropole. Tu je uporabljen torquis s priveski, od katerih sta dva verjetno fragmenta prazgodovinske spiralne zapestnice ter uhan, tipičen za periodo selitve narodov. Ta zadnji potrjuje tudi, da grob ne pripada prazgodovinskemu času. Skrabar V., *Das frühmittelalterliche Gräberfeld auf Schloss Oberpettau*, Zeitschr. d. Hist. Ver. für Steiermark, VIII/3, Graz 1910, str. 3, T. V, 67 (dalje Skrabar 1910).

¹³ Verjetno moramo k predelanim predmetom prišteti na prvem mestu steklene jagode, ki so jih Slovani izdelovali iz ostankov antičnega stekla.

¹⁴ Širina kanelure na germanskih mečih je ca. 1,7 cm in še več (Ladenbauer-Orel str. 50 in Werner 1955, str. 8), medtem ko je na našem nožu bila širina ca. 0,5 cm.

¹⁵ Ladenbauer-Orel T. 40 spodaj.

niso potrebni nožu, ki je bil, čeprav nekoliko daljši od ostalih, glede na dolžino meča še vedno kratek.

Ako na koncu vzamemo kot gotovo dejstvo, da moramo iskati izvor takšnega načina izdelave v krogu zahodnih delavnic, kakor v znanstveni literaturi mislijo, bi morali predpostaviti, da je tudi naš nož bil tam izgotovljen. Toda ker med ostalim gibljivim gradivom v krogu karantansko-köttlaške skupine ne nahajamo nobenih ustreznih drugih elementov,¹⁶ bi bilo težko sprejeti hipotezo o importu z zahoda. Končno ne smemo pozabiti, ne glede na ustaljena mnenja, na velik pomen, ki ga je imelo področje srednjega Podonavja pri formiranju raznih kulturnih skupin zgodnjega srednjega veka, katerih vplive pa nahajamo na precej širokem območju. Ker je prav to področje posredovalo razne tehnike za izdelovanje predmetov od antike dalje, je moglo ravno tako v kovaški obrti poznati tehniko damasciranja ne glede na etnični krog, kateremu jo pripisujejo. Glede na to, da so si karantanski Slovani ravno tako prisvojili marsikatero starejše in istočasne tehnike pri izdelavi svojih predmetov, lahko domnevamo, da so prevzeli tudi tehniko damasciranja.

Poleg teh vprašanj o izvoru takšne tehnike izgotavljanja orožja, kakor tudi o mogočem izvoru našega noža, se vrinja med ostalim tudi vprašanje kronologije ali njegovega datiranja ter njegov odnos do ostalega materiala, odkritega v grobovih naše nekropole. Ako upoštevamo datiranje damasciranih mečev na zahodu, vidimo, da segajo največ v VII. stoletje in v nobenem primeru ne prehajajo v VIII. stoletje.¹⁷ Ta datacija je napravljena na temelju inventarja bogatih knežjih grobov, kot so umbi od ščita, dalje tavniranih zaponk in jezičkov, katerih ornamentika sovpada z ono na mečih, ter tudi na bazi drugih nakitnih in podobnih predmetov. Poleg tega se to datiranje približno ujema tudi s časovnim opredeljevanjem analognih grobov v srednjem Podonavju. Glede na neke druge in tudi arheološke momente, s pomočjo katerih se opredeljuje vsa nekropola, v katere sestavi so takšni grobovi, so stavljeni v periodo, pri kateri se kot gornja meja jemlje leto 700.¹⁸ S tem bi bila približno po današnjih izsledkih postavljena tudi zgornja meja izdelave ter uporabe takšnega načina kovanja in varjenja v istem času. Ker smo dognali, da nož ne bi mogel predstavljati kosa, ki je že bil namenjen za neki drugi predmet, je s to datacijo delno omejen tudi čas njegovega nastanka, tako da ga moremo na temelju tega pripisati času do okrog leta 700. Ako na koncu vzporedimo ta čas s kronološko opredelitvijo materialne kulture karantanskih Slovanov, spada ta nož v njihovo starejšo ali pa v prehodno fazo kulturnega razvoja, ki sta poleg tega tudi na nekropoli na Ptujskem gradu dobro zastopani.¹⁹

¹⁶ Korošec P., Poskus delitve slovanske materialne kulture na področju Karantanije, *Zgodovinski časopis* XV, Ljubljana 1961, str. 187 (dalje Korošec P. 1961).

¹⁷ Werner postavlja dvorezne meče v daljši časovni razpon in sicer od sredine VI. do druge polovice VII. stoletja, tj. v merovinško periodo (Werner 1953, 67 sl.).

¹⁸ Ladenbauer-Orel, str. 85.

¹⁹ Korošec P. 1961, str. 160 kakor nekateri drugi grobovi, ki tukaj niso uporabljeni.

Vsi takšni momenti vnašajo zopet novo luč v kulturno dogajanje na področju vzhodnih Alp, v času starejše slovanske zgodovine. Glede na to, da nam je za to periodo zelo malo znanega o delavnicah, katere so izdelovale predmete za vsakdanjo potrebo, nam ta nož pravzaprav govori o razvitosti kovaške obrti na področju Karantanije, ki je glede na stalne borbe in tuje pohode čez to in sosedno področje morala imeti določen vpliv tudi na razvoj izdelovanja orožja. Zanimivo je, da so pri tem prevzemali tudi nekatere tehnike, ki niso imele svoj izvor v slovanski obrti. Podoben sprejem lahko sledimo tudi v drugih obrtih kot so tehnika odtiskovanja pri nakitu, izdelovanje steklenih biserov in podobno.

DIE TECHNIK DES »DAMASZIERENS« AUF DEM SLAWISCHEN MESSER AUS DER NEKROPOLIS AUF DER BURG ZU PTUJ

Zusammenfassung

In diesem Artikel bespricht der Autor das Messer aus Grab 155 der Nekropole auf der Burg zu Ptuj,⁴ bei dem es sich nach dem Konservieren¹ erwies, daß es in der Technik des Damaszierens ausgearbeitet war.² Diese Technik ist bisher bei den slawischen gewöhnlichen Messern wie auch bei den Kampfmessern nicht bekannt,³ sondern nur bei den Schwertern von germanischem Charakter.⁵⁻⁷ Da diese Technik nur bei den langen Waffen angewendet wurde, um sie elastisch zu machen, stellt sich uns die Frage, wieso sie bei einem Messer angewandt wurde, das relativ kurz ist.⁸ Ebenso rechtfertigt auch die Form unseres Messers so eine kostbare Technik nicht, wie das der Fall ist bei den germanischen Schwertern.⁹ Gegen die Annahme, daß wir es hier mit der sekundären Umarbeitung eines anderen Gegenstandes oder eines Teiles davon (des Schwertes) zu tun hätten, spricht die Tatsache, daß das Damaszierungsfeld an Schwertern breiter ist, weil beide Hälften des Blattes gezahnt sind,¹⁰ während bei dem erwähnten Messer nur eine Hälfte gezahnt ist. Doch trotz der heute noch nicht gelösten Frage über den Ursprung dieser Technik auf dem Messer in Ptuj, gewährt es einem sicheren chronologischen Zeitpunkt für die Datierung des Grabes, in dem es gefunden wurde. Weil die Zeitgrenze der Datierung der Damaszierschwerter im Westen und im mittleren Donaugebiet nicht ins VIII. Jahrhundert übergeht,¹⁷⁻¹⁸ kann man die Entstehung dieses Messers ungefähr in dieselbe Zeit setzen. Mit Hinsicht auf die kulturelle und chronologische Einteilung der materiellen Kultur der Karantanischen Slawen fällt die Zeit der Herstellung und Verwendung des Damaststahls zusammen mit der Periode der Karantanischen und der Übergangs-Kulturgruppe im Ostalpengebiet, die beide ebenso auch in der Nekropole auf der Burg zu Ptuj vertreten sind.¹⁹